

Ludbreg u zadnjim mjesecima Drugog svjetskog rata

MILIVOJ DRETAR

U povijesti Ludbrega, ali i cijelog svijeta, godina 1945. ostavila je dugotrajan pečat. Bila je to posljednja godina Drugog svjetskog rata, najtežeg vojnog sukoba u ljudskoj prošlosti, zadnja godina fašističkih režima te godina pobjede Antifašističke koalicije i stvaranja novih političkih prilika. Dok se na Zapadu uspostavilo savezništvo kapitalističkih država okupljenih oko potpore SAD-a, prema Istoku se spustila »Željezna zavjesa«. U Jugoslaviji je pobijedio partizanski pokret predvođen maršalom Josipom Brozom Titom, a izbrisana je kvislinška Nezavisna Država Hrvatska. I u ludbreškom kraju zbile su se velike promjene, nakon prva četiri mjeseca kada je Ludbreg bio u sastavu Nezavisne Države Hrvatske, 6. svibnja 1945. je oslobođen, a potom je fašistički režim zamijenjen komunističkim.

Ključne riječi: Ludbreg, rat, 1945., Čerkezi, Nijemci, partizani, ustaše, borba

1. Uvod

Godina 1945. samo je sporedno spomenuta u postojećoj literaturi te su činjenice iz tog razdoblja fragmentirane u stotinama novinskih napisa, knjiga i članaka. Sjećanja živućih ne sežu tako daleko pa se svako svjedočanstvo čini neprocjenjivim doprinosom razumijevanja te strašne godine. Kao i u svakom vojnom sukobu, postoje dva lica povijesti, one pobjedničke, ali i one poražene strane. Nažalost, relevantni izvori poražene strane još uvijek nisu u potpunosti dostupni, poraženi vojnici nisu se željeli ni prisjećati svog ratnog angažmana radi straha od naknadnih reperkusija. Više svjedočanstava zabilježeno je godinama iza rata. Članak obuhvaća razdoblje prvih pet mjeseci 1945. kada je Ludbreg bio još u sastavu NDH. Promatrano

područje je grad Ludbreg i susjedne općine, prostor gdje su se u prvoj polovini 1945. odvijale borbe između kvislinških snaga (Wehrmacht, HOS, kozaci) i Jugoslavenske armije.

Drugi svjetski rat teško je pogodio cijelu Podravinu i sva naselja u njoj. Već od ljeta 1941. počinju manji sukobi partizanskih grupica s domobranskim i žandarmerijskim posadama što se tijekom 1942. sve više pojačava. Godina 1943. bila je prekretnička, NOP je toliko ojačao da je mogao poduzimati veće napade na gradska središta. Uz Kalnički partizanski odred, od rujna 1943. djeluje Narodnooslobodilačka brigada »Braća Radić« koja u suradnji s drugim partizanskim jedinicama oslobađa Novi Marof, Varaždinske Toplice, Ludbreg, a sudjeluje i u bitki za Koprivnicu. Ludbreg je u to vrijeme dio Velike župe Zagorje sa

središtem u Varaždinu. Središte je i kotara koji se prostire od Vrbanovca na zapadu do Đelekovca na istoku, a obuhvaća i dio podkalničkih sela na jugu. Ludbreg je na ključnom položaju, preko njega ide podravska pruga preko koje se izvoze sirovine i žitarice iz Slavoniju za Treći Reich, tu je i vitalna cesta Varaždin – Koprivnica. Preko Hrženice se išlo za Međimurje, pod okupacijom Mađara. U Ludbregu je od samog početka postojala snažna posada oružnika i domobrana. Ustaše su tu imale sjedište svog Logora Ludbreg koji je imao tabore u Martijancu, Rasinji i Malom Bukovcu. Unatoč tome, u gradiću je djelovala i snažna antifašistička oporba, mladići i djevojke prije okupljeni oko Čitaonice i Hrvatskog sokola. Prve akcije protiv neprijatelja počele su već u srpnju 1941. i nastavile se tijekom cijelog rata. Za samo naselje Ludbreg vođeno je nekoliko teških bitaka, posebno ona 3. listopada 1943. kada je grad oslobođen na četiri mjeseca.

Ustaški teror u Ludbregu i okolici

Godina 1944. ostala je u gorkom sjećanju Ludbrežana. Bila je to godina ispunjena teškim borbama za grad i u okolici. Najprije je u veljači uništena partizanska Podravska republika koja je prvih mjesec dana imala središte upravo u Ludbregu.¹ Potom je nastupio teror povratničkih ustaških jedinica pod komandom bojnika Branka Nališa i satnika Zlatka Müllera. Na Antunovo (13. lipnja) 1944. Varaždin i Ludbreg obilazi i sam poglavnik Pavelić. S balkona Fizirowa hotela održao je govor okupljenom mnoštvu na Trgu, a potom produžio dalje po Podravini. Ni on nije bio siguran. Na njegovu kolonu iz Varaždina za Ludbreg, kod izlaska iz Poljanca, upućeno je nekoliko rafala iz obližnjih kalničkih šuma, pa se Pavelić nije dugo zadržao u Ludbregu. U noći 5./6. srpnja vodila se teška ulična borba u Ludbregu. Partizani

iz 17. udarne slavonske brigade napali su Ludbreg s juga sa zadatkom da ga oslobode. No, ustaške i domobranske jedinice ovog su se puta odlično pripremile te su odbile partizanski napad. U borbi je poginulo blizu stotinu partizana i 12 ustaša.² Često su se vršile racije i pretresi te hapšenja za vlast nepoćudnih pojedinaca. Središnji ludbreški Trg Svetog Trojstva često je služio kao mjesto javnih egzekucija simpatizera Narodnooslobodilačkog pokreta. Pred sam kraj godine 1944., 17. prosinca u 11 sati na Trgu je obješeno sedmero muškaraca u dobi od 22 do 47 godina. Među njima bio je Ludbrežan Vladimir Somogy, trgovac, rođen 1899., otac dvoje djece, suradnik partizana kojima je slao pisaći pribor i cigarete te prikrivao ostale suradnike. Somogyeva supruga Marija otjerana je u lepoglavski logor iz kojeg se nije vratila. Po noći je postalo opasno napustiti i vlastiti dom. Posebno opasna bila je cesta Ludbreg – Subotica – Koprivnica uz koju su često pronalazeni leševi umorenih ljudi. Teror i stalne borbe primorale su ljude na oprez i skrivanje. *Ustaški i njemački agenti se oblače u ženska odijela kao šverceri koji kupuju krave, a i u fratre koji hodaju prositi mast po selima te tako špijuniraju stanovništvo. Na ovaj način su zaplašili omladinu, posebno omladinke. Stalnim krstarenjem terenom iz uporišta Ludbreg, i uz pomoć špijuna, neprijatelj vrši kontrolu na čitavom kotaru, po selima pljačka, opija se, traži vojne bjegunce i maltretira i tuče njihove žene...*³ Nitko nije siguran, a posebno su na udaru obitelji partizana. Svoje je svjedočanstvo ostavila Terezija Hlastec iz Ludbrega: *Hlastec Josip imao je sina Ivicu, mladića od 20 godina koji je bio u partizanima. Radi toga je Hlastec bio uhapšen 6. januara 1945. po ustaškom vodniku 1. bojne 1. p PTS-a u Ludbregu Arapoviću i otje-*

¹ Podravska republika nastala je oslobođanjem Ludbrega 3. 10. 1943. kada se u gradu smještaju važnije partizanske ustanove (poput Štaba II. operativne zone i Komande mjesta Ludbreg). Oslobođanjem Koprivnice 7. 11. 1943. taj grad postaje središte Podravske republike sve do sloma u veljači 1944.

² DRETAR, Milivoj: *Tragedija Druge bitke za oslobođenje Ludbrega*. Hrvatski povijesni portal <https://povijest.net/tragedija-druge-bitke-za-oslobođenje-ludbrega/>

³ DIZDAR, Zdravko: *Pregled organizacijskog stanja i rada NOP-a te društveno-političkih i vojnih prilika u Podravini uoči i u vrijeme oslobođenja 1945. godine.* // Podravski zbornik 1985 (ur. Franjo Horvatić), Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 1985.

ran najprije u sabirni logor u Lepoglavu, a u mjesecu aprilu u sabirni logor u Jasenovcu odakle se nije javljao ni vratio kući pa postoji pretpostavka da je tamo ubijen. Njegova žena Terezija također je uhapšena i odvedena u Varaždin i nakon 6 dana puštena kući. Hapšenje i zatvaranje tih žrtava naredio je tadanji logornik ustaškog logora u Ludbregu Tomo Rus i njegov pomoćnik ustaški tabornik Antun Crnković.⁴ Početkom siječnja pronađeno je mrtvo tijelo Mirka Kralja (38) iz Luke, a mjesec dana kasnije od nepoznatih su vojnika ustrijeljene Matilda Dijanošić (53) i Marija Hižak (33) iz Ludbreških Vinograda.⁵

Osim ratnih operacija, pojavila se i glad. Nestalo je robe široke potrošnje: soli, petroleja, kože, platna, pa su se ljudi snalazili na svakakve načine. Novca nije bilo ni za škole u kojima se nastava prekidala uslijed velike zime ili zauzimanja zgrade od strane vojske. Školske prostorije se nisu mogle potpuno objeliniti jer nije novčana vrijednost mogla pokriti troškove oko toga posla. Novac predviđen po proračunu na početku godine već u jesen kada je bio primljen vrijedio je 300 % manje. Škola nije imala ni drva za loženje učionice osim neke pričuve od prošle godine. Tek u veljači 1945. dobila je 3 voza sirovih agacijevih drva od sela iz zajedničkih šuma.⁶ Varaždinski tjednik »Hrvatsko jedinstvo« koji je informativno pokrivaio područje Velike župe Zagorje pa i ludbreško područje, tijekom 1945. izašao je u samo deset brojeva. Tekstovi su najviše vezani uz ratno stanje u Europi uz nadasve prisutnu režimsku propagandu. Najavljuju se sukobi između Amerikanaca i Rusa i skori preokret na bojištima u korist Njemačke. Zamjetan je i veći broj osmrtnica i zahvalnica za poginule u ratnim sukobima. Rijetki članci govore i o skupoći hrane, tako je na varaždinskoj tržnici u veljači 1945. cijena jednog jajeta iznosila 230 – 250 kuna, a litra mlijeka čak 300 kuna

što je mnogima bilo nedohvatljivo. Isti tjednik izvijestio je da su članovi lokalne Ustaške mladeži obilazili ludbreška sela i prikupljali darove za ranjenike u varaždinskoj bolnici. Tom prilikom prikupljeno je 300 litara vina, veće količine jabuka, cigareta, suhih kobasica i rakije.⁷ Najviše pažnje »Hrvatsko jedinstvo« posvetilo je Ludbregu u broju 65 (13. 2. 1945.) kada se tamo održala svečanost 1. godišnjice oslobođenja od partizanske vlasti. Tog se dana navršilo točno godinu dana od ulaska ustaških snaga u Podravsku republiku i ponovnog zauzimanja Ludbrega i okolice. U petak dne 9. ov. mj. proslavljena je u Ludbregu godišnjica njegovog oslobođenja od partizanskih bandi, a bila je istodobno komemorativna priredba godišnjice smrti viteza Krune Devčića, koji je to oslobođenje sa svojim junacima proveo i pri tom poginuo. U drvenoj crkvi, prastarome svetištu, jedva se našlo mjesta za toliki sviet, što je nagrnuo ovamo iz cieloga kotara, makar bijaše radni dan. Ganuće prožimalo je prisutne, kad se pradavnim svodovljem vinuo sonorni glas staroga kremenjaka popa Ive i ječali potresni akordi Lovričeve »Tužaljke«, koju je skladno, upravo efektno izvodila pod ravnanjem g. Miškulina ovdašnja »Podravina«. Poslije zadušnica vitezu Kruni nagrnu sviet u slikokaznu dvoranu, ali se ta, inače velika, pokazala daleko premalenom, da ih sve primi. Tu se održala proslava s brojnim točkama. Nastupilo je pet govornika, »Podravina« s mješovitim i mužkim zborom, ženska ustaška mladež pa učenici pučke i građanske škole. Cielu proslavu iz Ludbrega donosimo kao posebni prilog »Hrvatskog Jedinstva«. Mješoviti zbor »Podravine« pjevao je Starčeviću himnu, Liepu našu i Puška puca, a mužki njezin zbor upravo odlično »Bog i Hrvati«. Pjevanjem je nastupila i ženska ustaška mladež pa učenici s nekim deklamacijama. Kao predzadnju točku krasnoslovio je učenik Petrinović Nikolićevu pjesmu »Ustaška majka nad grobom svoga sina«. Iznosio ju je s toliko proćućenosti, zanosa i dirljivosti, da su u mnogim očima blistale suze. I nakon te duge, liepe priredbe razišao se taj veliki skup ljudi mirno,

4 Državni arhiv u Varaždinu, NOK Ludbreg, Komisija za utvrđivanje ratnih zločinaca 1945. f. 32/516, 14. 9. 1945.

5 Podatci iz matičnih knjiga umrlih župa Ludbreg i Sveti Đurd.

6 Spomenica škole u Sesvetama, Školska godina 1944-45., arhiv OŠ Sveti Đurd.

7 Hrvatsko jedinstvo, 60 (13. 1. 1945.), 3.

*ponosito s očitom ugodom u duši.*⁸ Govornici na proslavi bili su: ustaški logornik Tomo Rus, seljak Mirko Havaić, ustaški poručnik Pečarić, velečasni Petar Glavaš i stožernik Ivo Stipetić, župan Velike župe Zagorje. Kritizirali su razdoblje partizanske vlasti i s pijetetom se prisjećali poginulog ustaškog bojnika Krunoslava Devčića.⁹

Kada su se krajem prosinca 1944. pojačale borbe u Podravini i Slavoniji, veće skupine seljaka odlučile su se na zbjeg. Među njima bilo je mnogo pristaša NOP-a, članova obitelji boraca, Srba iz podkalničkih sela, djece. Oko 2.500 ljudi krenulo je na istok, među njima preko stotinu ljudi s ludbreškog područja.¹⁰ Cilj je bio zaobići bojišnicu kod Virovitice i preko mađarske strane preći u oslobođenu Vojvodinu. Oni spretniji uspjeli su se domoći kakvih kola i zaprega, a većina je bila pješice. Uz stalnu prijetnju od njemačke i ustaške avijacije, napade Čerkeza i opustošena sela, zbjeg se ipak uspješno prebacio na slobodan teritorij. O tome je zapis ostavio Stjepan Novak, učitelj iz Poljanca: *Počeli su pokreti. Prvi su krenuli Zagorci ispod Kostela, Macelja, Strahinčice i Ivančice. Kad su stigli na Kalnik gdje je bilo prvo sabiralište, našli su se s Međimurcima među kojima je bila i povećana grupa Slovenaca. Nakon nekoliko dana za Zagorcima i Međimurcima krenuli su Varaždinci i Kalničani u Bilogoru gdje su im se pridružili Podravci. Neprijatelj je ponovo pokušao opkoliti Bilogoru da bi uništio izbjeglice. Ali jedinice X. korpusa spriječile su fašističke namjere i pomogle izbjeglicama da se prebace u Moslavinu gdje su zatekli Prigorce i Posavce. Kod Virovitice prešli su na mađarsku stranu. Prešavši zamrznutu Dravu, iscrpljeni i prestrašeni izbjeglice malo su odahnuli. Uz obalu Drave ima nekoliko hrvatskih sela čiji su nas stanovnici dobro primili, smjestili, nahranili...*¹¹ Prve izbjeglice počele su se vraćati nakon mje-

sec dana, ali mnogo ih je kraj rata dočekalo negdje u Slavoniji ili čak u Srbiji. Među njima bio je Nikola Krobot iz Slanja i Slavica Novko, ud. Dabić, koja je kao teški ranjenik prebačena s Kalnika na Podgarić pa preko Virovitice u Vojvodinu gdje je kraj rata dočekala u Pančevu.¹²

2. Ratni vihor se približava

Zimi 1944./45. partizanske jedinice su prilično oslabile. Veći dio partizana bio je na osiguranju zbjega civila i u borbama na virovitičkom mostobranu. Kalnički partizanski odred sveo se na jedan bataljun koji se uslijed stalnog prebacivanja odlučio na manje akcije. Krajem veljače partizani miniraju prugu kod Bolfana, napadaju njevažnu posadu u Rasinji te oštećuju prugu kod Cvetkovca. Željeznička pruga Koprivnica – Ludbreg – Varaždin uništena je od strane Nijemaca početkom svibnja. Izrezane su sve tračnice i željeznički pragovi. Željezničke zgrade već su otprije uništene, a van uporabe bio je i željeznički most nad Bednjom.

Ustaše pokušavaju pospješiti regrutaciju svoje vojnice. Uspjelo im je organizirati seosku miliciju samo u selu Vrbanovec, nametnuvši im ulogu čuvanja sela od partizana, no djelovanje te poluvojne postrojbe nije bilo od većeg značaja. Mjesne organizacije KPJ i SKOJ-a tijekom zime 1944./45. radile su skromno i pritajeno, a njihov se rad pojačao tek u ožujku 1945. *Krajem 1944. partizanske jedinice nalazile su se posvuda po Bilogori, Moslavini, u Slavoniji. Oko Virovitice vodile su se teške borbe, a kod Peratovice sam po prvi puta vidio crvenoarmeje. Bila je to grupica od šest vojnika, primijetio sam da su bili azijskog podrijetla. Bili su loše obučeni, neuredni, pijani. Ali i veseli jer im se naš kraj činio lijepim. Nismo se s njima družili, nismo se mogli sporazumjeti, kontakti su išli preko službenih tumača. Od početka 1945. najčešće sam boravio u blizini Slanja gdje sam*

8 Hrvatsko jedinstvo 65 (13. 2. 1945.), 3.

9 Isto, 4–6.

10 NOVAK, Stjepan: *Sjećanja na zbjeg u Mađarskoj u Sjeverozapadna Hrvatska u Narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji*, zbornik radova, Varaždin, 1976.

11 NOVAK, Stjepan: *Sjećanja na zbjeg*

12 Sjećanja Slavice Dabić, rukopis u vlasništvu autora, rujna 2012.

poznao mnoge ljude i imao suradnike. U jednoj šumi imali smo bunker, dobro skriven i u konspiraciji jer se već zbililo da su ustaše otkrili druge bunkere. Zadatak mi je bio prikupljati informacije o neprijateljskoj vojsci: brojnosti, naoružanju, aktivnostima, pravcima kretanja, njihovim pomagačima i dostavljati u Kotarski obavještajni centar. Tako smo bili informirani o okupljanju desnog krila Mačekovog HSS-a, nije to bila prava bijela garda, iako su se oni tako predstavljali. Nisu imali oružja, ali bili su utjecajni. Svoje su grupe imali i u Ludbregu.¹³ Na terenu su se prikupljale informacije o pristašama NOP-a, kao i suradnicima ustaškog režima. Bilježio se svaki javni istup dužnosnika. Raspačavale su se novine, poput Vjesnika ili Naprijed, održavali manji sastanci i dogovori.

U travnju su se počele predosjećati završne borbe, nakon proboja Srijemskog fronta (12. 4.) 3. jugoslavenska armija pod vodstvom Koste Nađa započela je s oslobođenjem slavonskih i podravskih naselja.¹⁴ Ovaj kraj nadlijetali su avioni obaju zaraćenih strana. Pokoja bomba pala bi na polje ili čak u blizini sela. Četrnaestog ožujka jedan je avion pao u Dubovici, na staju Toplakova posjeda. U eksploziji aviona i od urušavanju poginula je jedna osoba koja je tek dva mjeseca kasnije pokopana u Velikom Bukovcu.¹⁵ Pokušaj formiranja tzv. *Zvonimirove linije* nije uspio. Riječ je o zamišljenoj posljednjoj liniji obrane NDH pred partizanskim vojskama koja je trebala očuvati sjeverozapadnu Hrvatsku unutar NDH i zaustaviti Jugoslavensku armiju u prodoru na zapad. Linija je prolazila od Drave, preko Botova i Koprivnice prema Križevcima, Dugom Selu i Karlovcu. Tu se trebala koncentrirati glavnina vojnih snaga NDH sa svom potrebnom ratnom tehnikom, bunkerima, teškim naoružanjem, garnizonima. Bunkereri su se kopali noću i u tome su prisilno sudjelovali svi muškarci

Sl. 1. Razglednica Ludbrega iz 1940-ih. Vlasnik Milivoj Dretar

od 14 do 60 godina. No, teška situacija nastala je kada su jedinice III. ukrajinskog u čijem su sastavu bili bugarski pukovi te Kalnički partizanski odred oslobodile Međimurje pa se gornja Podravina našla izložena s obje strane napada. Iz Međimurja su do kraja rata često granatirali podravska sela pri čemu je bilo izgubljenih života i velike materijalne štete. Dana 7. travnja od bugarske granate poginula je Marija Čukec iz Malog Bukovca. Dva dana kasnije, 9. travnja poginuo je Josip Jakobčin (57) iz Velikog Bukovca. On je u tom trenutku orao na polju kada je doletjela granata iz pravca Međimurja i ubila ga na licu mjesta zajedno s kravom. Njegova supruga teško je ranjena. Do kraja rata od »međimurskih« granata poginulo je još petero seljana iz župe Veliki Bukovec i troje iz župe Sveti Đurđ, među njima i četverogodišnji dječak Josip Bohnjec iz Karlovca. O situaciji na području Malog Bukovca ostao je zapis sačuvan u školskoj spomenici: *Travnja 1945. počelo se sve više čuti gruvanje topova u Mađarskoj pa smo znali da Švabe moraju natrag. Jednog dana pokušali su Bugari kod Legrada preći na našu stranu, no odustali su jer nisu imali taj zadatak. Sad se istom vidio strah Nijemaca i ustaša. Na vrat na nos počeli su pripremati za odlazak. No međutim kad je bratska bugarska vojska čistila Međimurje stadoše Nijemci sa ove strane udarali topništvom na njih, ali im Bugari desetorostruko vrate. No, tada je bilo opasno. Ljudi nisu mogli na polju*

¹³ Svjedočanstvo Gabrijela Nofte (r. 1926.) iz Ludbrega.

¹⁴ Osijek je oslobođen 16. 4., Slatina 20. 4., Virovitica 25. 4., Pitomača 1. 5.

¹⁵ Knjiga umrlih rkt. župe Veliki Bukovec, Matični ured Ludbreg.

Sl. 2. Naprijed, glasilo KPH iz veljače 1945. Masnik Milivoj Dretar

*sijati, orati i raditi jer su na ovu stranu pucali. Granate su padale oko sela po polju, a nekoliko je doletjelo i u selo te su načinile štetu. Tako bude granatirana staja i štagalj Povijač Stjepana, a od nje se zapalila i staja i štagalj od Premec Ivana. Osim toga oštećena su po četiri zgrade od granata, a Vinček Dora izgubila je oko. Svi su okolni prozori na kućama bili od detonacija i pritiska zraka razlupani. U to vrijeme nisu ljudi stanovali u svojim kućama, već se preselili u podrum. Oni koji nisu imali svojeg podruma, išli su drugima ili su u vrtu gradili bunkere i tu se sklanjali. Tako je u školskom podrumu stanovalo 4 obitelji...*¹⁶ Tijekom travnja sve je više sprovoda vojnika na grobljima ludbreškog kraja, a broj žrtava kulminirao je u prvom tjednu svibnja 1945. Na ludbreškom groblju sahranjeni su grenadir Alfons Klauk, podoficir Antun Wolf, vojnik Josip Gödl te dvoje kozaka: Ivan Ovčienko Osnikos (r. 1917. u Donskom području, Rusija) i Ivan Kudzjašov (r. 1924. u Slavjanskaji). Kozaci su umrli uslijed rana na glavi u »ludbreškom lazaretu«¹⁷ te pokopani pod pločicama 11618 i 10102.¹⁸

¹⁶ Spomenica škole u Malom Bukovcu, arhiv OŠ Veliki Bukovec.

¹⁷ Ludbreški lazaret mogao se prema kazivanju najstarijih mještana nalaziti u velikoj zgradi u Ulici Petra Zrinskog, tzv. Bernardici gdje se i poslije rata nalazile liječničke ordinacije. Jedan podatak iz NOV-e navodi da je ustaška bolnica bila u Ulici Matije Gupca, zapadno od današnje Ljekarne.

¹⁸ Matične knjige umrlih rkt. župe Ludbreg, Matični ured Ludbreg.

Sl. 3. Plan zauzimanja Ludbrega, crtež na papiru. Masnik Milivoj Dretar

Borbe u Mađarskoj i na istoku Hrvatske jasno su dale znak da Njemačka ide prema svom porazu. Već potkraj 1944. započelo se s izvršenjem plana evakuacije vojvodanskih i slavonskih Nijemaca. Marija Winter o tome je zapisala: *Ljudi koji su negdje u Srijemu ili u Bačkoj imali udobne domove, na desetke jutara zemlje, uhranjenu stoku, ostavljali su sve to da bi umaknuli osveti susjeda o čijoj su glavi izravno ili indirektno radili kao članovi njemačkog Kulturbunda. Sve što je ostalo bila su dobra seljačka kola i sva jaka konja kojima je namijenjena dužnost da gospodare prevezu kilometre i kilometre, da stotine i tisuće kilometara daleko u razorenu zemlju njihovih predaka. Na kojima su sjedile žene zabrinutih lica, djeca bez radosti, muževi izgubljena pogleda – svjesni da su njihove nade pokopane, da je nacizam na umoru, a s njim i fantazija, velika laž o Nijemcu – nadčovjeku. Išla su tako kola za ko-*

lima podravskom cestom. Tu i tamo bi se zauzimala da ljudi nahrane stoku, pa kupe lončić mlijeka za djecu, naručaj sijena za stoku ili da otpočinu. Ljudi su im davali što se još našlo. A i sami nisu mnogo imali...¹⁹ Nakon Nijemaca, na cestama su se pojavili i drugi bjegunci.

3. Idu Čerkezi

Pri povlačenju njemačkih snaga iz Jugistočne Europe, odnosno Srbije, Bosne i Slavonije, u travnju 1945. na području sjeverozapadne Hrvatske našlo se 50.000 – 60.000 neprijateljskih vojnika. Osim 5. divizije HOS-a, dakle ustaša i domobrana koji od studenog 1944. djeluju kao Hrvatske oružane snage, nalazio se veliki kontingent njemačkih vojnika. Najviše ih je pripadalo tzv. Grupi Fischer zajedno s 11. Luftwaffen-Feld divizijom²⁰ pod zapovjedništvom generalmajora Gerharda Henkea.²¹ Njemački vojnici smjestili su se po školama radi čega je bila prekinuta nastava, te po privatnim kućama. Njemačka vojska je na svom uzmaku, a početkom travnja u Sveti Đurđ i okolna sela se smjestila u školi i u selu. Obuka prekinuta. Opaža se velika razlika u odnosu naroda prema Nijemcima sada i 1941. godine. Kroz sve to vrijeme bilo je i ovdje ratno stanje, ali nije bilo veće štete – nije se uopće razvila borba. Nijemci su se povukli pred dolaskom 3. armije.²² Slično je zapisano i u Spomenici škole u Velikom Bukovcu: Na proljeće, u ožujku i travnju vrše se ratne operacije i u ovom kraju te u mjesecu

travnju nema neko vrijeme obuke jer top. granate padaju po selu od kojih je i poginulo nekoliko ljudi. Škola nije srećom postradala ništa, a ni također prilikom povlačenja njem. vojske i dolaskom Nar. osl. vojske. Nijemci su pri odlasku srušili mostove na Bednji kod Sv. Ivana i u Kapeli.²³ Mali Bukovec nekoliko je puta opljačkan. Prvo od ustaša, a zatim od Nijemaca i kozaka. U samo jednom danu njemačka je vojska od seljana otela 155 kola sijena. Neki su Nijemci ipak ostavili dobar dojam na mještane jer su ih u kriznim situacijama zaštitili od nasilnih kozaka.

U sastavu njemačke vojske bili su i Čerkezi, u sastavu 15. kozačkog korpusa pod komandom generala von Pannwitz. Iako nisu ni svi bili istog podrijetla, taj se termin udomaćio u narodu. Već sam spomen te riječi utjerivao je strah u kosti žitelja te su se pred njima sklanjali gdje su stigli. Čerkezi ili kozaci potjecali su iz južnih krajeva Rusije i Ukrajine te se borili na strani Njemačke. U selima ludbreškog kraja pojavili su se neočekivano. *Išli smo svaki petak na misu u Ludbreg, kada sam se vratila po selu su bili Čerkezi. Govorili su ruski. Kad sam došla od mise, babica je skuhalo mlijeko, ja se ni presvukla nisam, a oni su nahrupili u kuhinju, uzeli šeflu i grabili mlijeko dok nisu sve popili. Na vrtu je bilo sve puno njihovih konja. Bili su tu cijeli dan, sve kaj su našli bi uzeli. Njih desetak sjedilo je oko našeg stola. Čula sam da su ulovili druge, ali mene nisu gledali, ja sam imala sreće jer sam bila sva zgužvana. Onda su odjednom otišli prema Varaždinu, prije toga su strelili pajceka u kocu, stavili u ponjavu i otišli. Iza njih ostali su samo neki obojci, ja sam to oprala i pospremila, a poslije od toga sašila hlačice za prvu pričest mog sina.*²⁴ No, mnogi nisu bili te sreće da se spase kozačkog nasilja. Obučeni djelomično u njemačke uniforme, sa šubarama, obrasli u brade i naoružani do zuba, kozaci su već na prvi pogled izazivali strah. O njima je pisala Marija Winter: *Od turskih vremena nije bilo većeg straha. Nijemci*

19 WINTER, Marija: Ludbreg i okolica u vrijeme 2. svjetskog rata, 67–68, rukopis (kopija u vlasništvu autora).

20 <https://www.axishistory.com/books/151-germany-luftwaffe/luftwaffe-ground-units/3117-11-luftwaffen-feld-division>

21 Gerhard Henke (1895. – 1990.), časnik njemačkog Wehrmachta, posljednji komandant njemačkih trupa u Ludbregu i Varaždinu. Nakon poraza kod Varaždina (7. 5.), uhvaćen je sljedećeg dana pri pokušaju povlačenja prema Austriji. Osuđen je kao ratni zločinac i proveo sljedećih 7 godina u jugoslavenskom zatvoru. Poslije se vratio u Njemačku gdje je umro u dubokoj starosti u rodnom gradu Eschwegeu.

22 Spomenica za nižu pučku školu u ludbreškom Svetu Đurđu, arhiv Osnovne škole Sveti Đurđ, 136.

23 Školska spomenica za školsku godinu 1944./45., Arhiv Osnovne škole Veliki Bukovec.

24 Svjedočanstvo Terezije Pavković, r. 1912., Čukovec 2013.

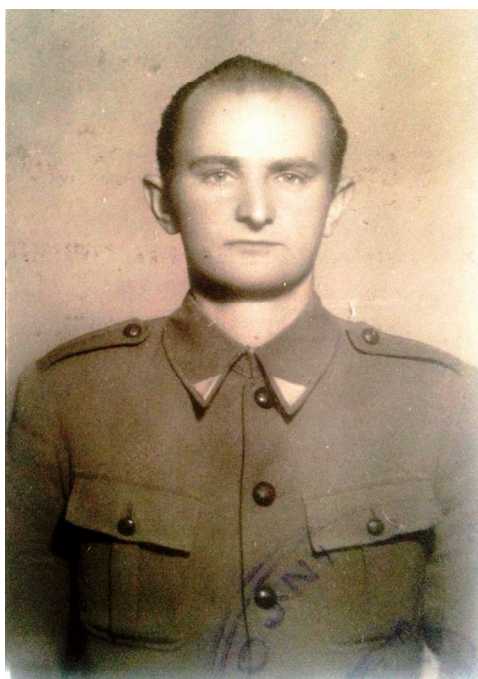
im nisu davali nikakvu opskrbu, već su živjeli od onoga što bi narodu oteli, a oni su bili pravi majstori otimačine. Otimali su ili uništavali sve do čega su došli. Na jednim kolima vozili su čak dječja kolica, a na svakima obavezno bačvicu vina ili boce rakije. Straga za kolima bile su privezane krave, ponegdje bi iz kola virilo prase ili su za lojtre bile obješene kokoši bez glave. Oni nisu kokoši klali, već bi ih primili za vrat kod glave i vrtjeli tako dugo dok tijelo ne bi otpalo. Bili su nemoralni preko svake mjere. Žene su se pred njima morale skrivati jer su ih javno silovali. U Ludbreškom vinogradu sedam ih se obredalo na jednoj starici, u Bolfanskom vinogradu ubili su starca koji je branio unuku, u Kućanu dvojicu muškaraca zato što su branili svoju imovinu i tako redom: kamo god su došli činili su zlo.²⁵ U samo dva dana, 5. i 6. svibnja, kozaci su počinili mnoge zločine. U ludbreškoj župi ubili su sedmero civila, a u martijanečkoj šestero. Imbro Markulinčić iz Kućana posvjedočio je o svom susretu s kozacima: Dne 6. svibnja 1945. vraćao sam se iz vinograda s kolima kući i prolazeći kraj Radiković Milana u Kućanu, opazio sam 6 kozaka od kozačke pukovnije koja se povlačila kroz selo kao zalaznica njemačke vojske, pred nadiranjem Jugoslavenske armije. I to trojicu u dvorištu Šimegi Pavla, a druga trojica su dolazila iz dvorišta Gerić Josipa. Od ovih je jedan uperio pušku na mene i opalio hitac, a ja sam prestrašen pobjegao u dvorište Radiković Milana, a on za menom te sam ja pobjegao u polje. On je opalio na mene hitac i ranio me u podlakticu desne ruke, našto sam ja legao na zemlju. On je još na mene ispalio 5 metaka, ali me nije pogodio. Nato sam kroz polje pobjegao kući i tamo povezao ruku te legao u krevet. Onaj kozak me htio ubiti, ali srećom nije.²⁶ Dvojica kozaka umalo su silovali Mariju Fumić iz Globočeca i kako nisu uspjeli, pucali su u nju te ju ranili u nogu. Radovanu Jagodiću iz Čukovca oteli su dvije kobile, svinju, meso i sol u vrijednosti 50.000 dinara. Ivanu Škrinjaru iz Subotice oteli su 250 litara vina i pribor iz klijeti. Ljudevitu Vrančiću iz Ludbrega skinuli su

25 WINTER, Ludbreg i okolica, 68.

26 DAV, ZKRZ, 93/59, 26. 9. 1945.

Sl. 4. Prolazak partizana kroz Martijanec, monografija 17. udarne slavonske brigade

Sl. 5. Ivan Brcković, komandant mjesta Ludbreg. Vlasništvo J. Brcković

sat s ruke. Imbru Zlatara iz Luke oštetili su za 30.000 dinara.

Najviše zločina kozaka prijavili su poslije rata žitelji sela Slanje. Tamo su ubijena tri muškarca, Stjepan i Tomo Krušec te Ivan Hlišć, svi u dobi od 37 do 41 godine. Marija Krušec ispričala je što se zbilo kob-

nog dana: *Zadnjih dana oni su* (kozaci op.a.) *po selima pljačkali, pravili svakovrsnih nasilja pa tako i kod nas. Ubili su mi muža Tomu, starog 38 godina, u dvorištu. Ja sam pobjegla od kuće, kada sam se vratila našla sam ga mrtva pod plotom.* Kozaci su obitelji Krušec oteli robu vrijednu 200.00 dinara: 250 litara vina, 4 mtc kukuruza, 1 prase, 12 kokoši, kaput, 2 plahte, 2 ručnika, muško odijelo.²⁷ Poratna Okružna komisija u Varaždinu zaprimila je prijave čak 44 oštećenika vojnika kozačke pukovnije. Štete su bile velike, od otuđenja predmeta iz kućanstva, živežnih namirnica, stoke, alata, osobnih predmeta do zapaljenih klijeti i uništenog poljoprivrednog inventara.²⁸

4. Završno oslobađanje Ludbrega

Borbe za oslobođenje Podravine preuzela je 3. jugoslavenska armija pod zapovjedništvom Koste Nađa.²⁹ U njenom sastavu, 51. vojvođanska divizija i 36. divizija tijekom 5. svibnja slamaju otpor kozaka i preostalih njemačkih i ustaških trupa kod Koprivnice te su do 21 sati uvečer oslobodile grad. Borba je bila teška, na partizanskoj strani poginulo je pedeset i dvoje vojnika, a ranjeno ih je preko dvije stotine. Na suprotnoj strani gubitci su bili višestruko veći.³⁰ U gradu je formirana vojna uprava, a većina vojske nastavila je potjeru za njemačkom vojskom koja se u

neredu povlačila prema Ludbregu. Sa sjeveroistoka se kretao bugarski puk koji je oslobađao sela uz Dravu. Već u noći 5./6. svibnja 8. brigada JA stigla je do sela Kunovec, a 12. brigada je oslobodila Suboticu, potom i Rasinju. Njemačka borbeno skupina »Fischer« tada je napustila obrambenu liniju kod Malog Bukovca i brže se prebacila prema Ludbregu gdje se vjerovalo da će lakše zaustaviti 51. diviziju. Tu su već bili i kozaci iz 15. konjičkog korpusa.

Rano ujutro, u nedjelju 6. svibnja u Koprivnicu je stigao štab 3. Jugoslavenske armije. Izdana je zapovijed probijanja fronta kod Ludbrega i oslobađanja grada. Osmo vojvođanska brigada krenula je preko sela Veliki i Mali Otok, Imbriovec, Kuzminec, Lunjkovec, Kutnjak, Županec, Novo Selo, Sveti Petar prema Malom i Velikom Bukovcu. Tu je došlo do manje borbe za ostalim vojnicima. *Zadnji odredi išli iz sela oko 6 sati ujutro, u nedjelju 6. 5. 1945. Njih je morao voziti Karlo Repić i Alojz Herceg te su istima oduzeli konje i kola. Osim toga, oduzeli su prilikom povlačenja iz sela 37 konja, 37 hamova i 16 kola. Istog dana u 10 sati prije podne stigli su u selo prve bugarske i partizanske prethodnice, a poslije podne u 14.30 sati došla je partizanska i bugarska vojska. Dolaskom ovih vojska, primio je odmah Narodni odbor iz 1943. dužnost i počeo raditi po starom pravilniku Mjesnog N.O. te je postavio odmah mjesnu miliciju koja je pravila red, a poslije prešla u kotarsku miliciju...*³¹ U nastavku forsiranja prema Ludbregu, kod Sigeca Ludbreškog naišlo se na jači otpor. Uz pomoć artiljerije savladan je otpor na cijeloj dužini do Drave. Potom se kretanje nastavilo prema selima Dubovica, Struga i Sesvete, preko Svetog Đurđa i Prileša, do Selnika. Dvanaesta vojvođanska brigada krenula je glavnom cestom, preko Bolfana, Čukovca i Globočeca na Ludbreg. Na Bednji i prilazima gradu došlo je do okršaja. Do 21 sati uvečer završile su ulične borbe i Ludbreg je tog dana oslobođen. Neprijateljska vojska povukla se prema Martijancu. S njima su bježali i civili koji su se prethodno

27 DAV, ZKRZ, 867/45

28 DAV, ZKRZ, 867/1945, Varaždin, 3. 11. 1945. strojopis, 6 str.

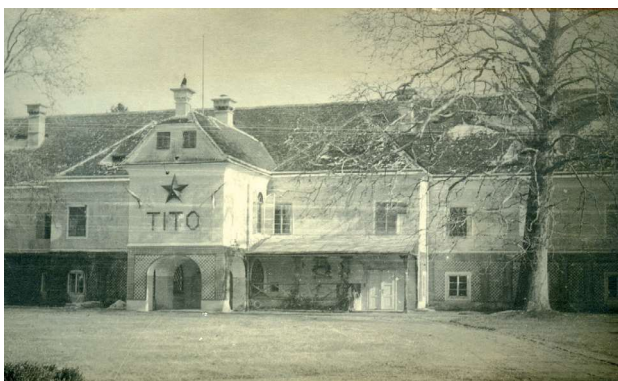
29 Kosta Nađ (Petrovaradin, 1911. – Beograd, 1986.), djetinjstvo proveo u Petrovaradinu, a kasnije cijela obitelj seli u Zagreb. Završio podoficirsku školu u Bileći, a iz vojske bježi zbog marksističke orijentacije. Od 1937. do 1939. bori se na strani Narodne fronte u Španjolskom građanskom ratu, a nakon izbijanja rata u Jugoslaviji, vraća se u Zagreb. Zapovijeda partizanskim jedinicama u južnom dijelu NDH (Bosni) te brzo napreduje u vojnoj karijeri. Godine 1943. postaje general. Početkom 1945. preuzima komandu nad Jugoslavenskom 3. armijom (6., 10. i 12. korpus) te uspješno privedi kraju završne operacije za oslobađanje jugoslavenske teritorije. Godine 1951. odlikovan je Ordenom narodnog heroja.

30 VELAGIĆ, Savo: *Završne operacije za oslobođenje srednje i gornje Podravine*, Podravski zbornik 1985 (ur. Franjo Horvatić), Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 1985., 40–41.

31 Spomenica škole Mali Bukovec, arhiv OŠ Veliki Bukovec.

Sl. 6. Grupa Ludbrežana predvođena Ljudevitom Vrančićem polaže cvijeće na grob palih boraca, Ludbreg 1945, Zbirka Winter, CZK Ludbreg

Sl. 7. Dvorac Drašković, nad ulazom natpis Tito i zvijezda; 1946., Ministarstvo kulture, UZKB -F, inv. br. 5182, br. neg. I-c-37

kompromitirali u odnosu na partizane. Iz Ludbrega je pobjegao i župnik Matija Crnković koji je kasnije uhvaćen, preslušan, osuđen od Vojnog suda i smaknut. U borbama za Ludbreg³² dvije su brigade zabilje-

32 POPOV, Branislav Miša: 12. vojvođanska udarna brigada, Vršac, 1983., 177.: ...A sada, ponovo bez zastoja i odmora - na Varaždin! Još iste noći između 5. i 6. maja jedan bataljon Dvanaeste brigade na svom putu za Varaždin zauzima brzim dejstvom sela Cvetkovac, Bolfan, Čukovec i Globočec. Ludbreg - nova prepreka. U toku 6. maja jedinice 51. divizije vodile su oštre borbe sa jakim neprijateljskim zaštitnicama i pred mrak izbile na reku Bednju u blizini Ludbrega. Tu su delovi 15. kozačkog konjičkog korpusa organizovali najjači otpor. Posle snažne artiljerijske pripreme jednovremeno su napadale 8. i 12. brigada. Neprijatelj nije mogao da izdrži pritisak na pobrdju ispred Ludbrega, koje je svo-

žile 12 mrtvih i više ranjenih. Istog dana 36. divizija oslobađa sela Ivančec, Segovinu, Dugu Rijeku i Ludbreške Vinograde te kalničkim stazama dolazi do Slanja. Kod sela Drenovec u topličkom kraju, Apatovec (Križevci) i Kaštelanca (Jalžabet) dolazi do jačih borbi, no u kratkom vremenu neprijateljska vojska se povukla na zapad uz veće gubitke. U ponedjeljak, 7. svibnja, cestom Martijanec - Jalžabet - Knežinec povlačila se vojska Nijemaca i Čerkeza. Partizani su već bili u Novakovcu. Prilikom izlaska iz sela Imbriovec, njemačka je vojska doživjela velike gubitke. Cestu je minirao Đuro Magić koji je detonacijom ubio i ranio mnogo njemačkih vojnika, odnosno Čerkeza. Očevidac je bio otac Josipa Horvata koji je prepričao događaj o kojem se više puta govorilo po selu: ... *Moj je otac bio bolničar u varaždinskoj bolnici. Tog vikenda je bio na kraćem dopustu kod kuće pa se u ponedjeljak, 7. svibnja, vraćao biciklom u Varaždin. Mislio je da će u bolnici ipak biti bolje zaštićen, nego kod kuće. U Imbriovcu ga je zaustavio upravo Đuro Magić uz viku da kuda baš sad ide. Otac je ipak produžio i malo van Imbriovca stigao do mjesta diverzije. Uz cestu je bio uništen njemački kamion, posvuda su ležali mrtvi, a malo dalje bila je otkinuta noga u čizmami nekog Čerkeza koja se još trzala. Otac je krenuo dalje, no u Kelemenu, tamo kako se kreće prema Zbelavi, već su se ukopavali Čerkezi. Bilo ih je mnogo. Jedan od njih je zaustavio mog oca, uhvatio ga za bicikl i nije ga pustio dalje. Nije razumio njihov jezik, no spasio ga je znak Crvenog križa kojeg je imao prišivenog na rukavu. Kada mu ga je više puta pokazao, usput pokazujući prema zapadu, pustili su ga...*³³ U zadnjim satima 7. svibnja oslo-

jim vinogorjem podsećalo na padine Fruške gore, Vršačkog brega ili belocrkvanske terene pod vinogradima. Napadali su 1. i 12. bataljon Dvanaeste i neprijatelj je ponovo primoran na povlačenje, pa su borci posle kraćih uličnih borbi u sadejstvu s delovima 36. divizije, oslobodili Ludbreg i odmah nastavili nastupanje prema Varaždinu. Tako su se, ne dozvolivši neprijatelju da predahne, 8. i 12. brigada, nalazeći se u prvom ešalonu, 7. maja brzo probijale prema Varaždinu do kojeg ih je od Ludbrega delilo oko 25 kilometara...

33 DRETAR, Milivoj, GRGIĆ, Marinko: *Jalžabet u Drugom svjetskom ratu, svjedočanstvo Josipa Horvata iz Jalžabeta*, 2013., rukopis (neobjavljen)

bođen je i Varaždin, središte Velike župe Zagorje. Njemačka posada nije prihvatila ultimatum o predaji grada pa su se razvile ulične borbe u kojima je iz stroja izbačeno gotovo 1000 vojnika.³⁴ U trenutku vijesti o njemačkoj kapitulaciji štab 3. jugoslavenske armije nalazio se u Ludbregu. Po oslobađanju Varaždina, borbe su se nastavile na potezu prema austrijskoj granici.

5. Ludbrežani na slobodi

U Ludbregu ništa nije radilo, trgovine su bile zatvorene ili oštećene, nije radio ni Fizirov hotel na glavnom trgu. U ponedjeljak 7. svibnja Ludbrežani su počeli polako izlaziti iz svojih podruma i skrovišta. Dva dana po oslobođenju, u Ludbreg se vratio Gabrijel Nofta: *Kad sam čuo da su oslobođeni Koprivnica, a onda i Ludbreg, bio sam na zadatku u Apatovcu. Zadužen sam oko radiostanice i informiranja. Sa mnom su bile i dvije partizanke, Marija Sačer i Micika Kolenko. U selu i okolo bilo je mnogo zarobljenih neprijateljskih vojnika, između 300 i 400. Na njih su pazili partizani iz Kalničkog odreda, ali i nekolicina Čerkeza koji su se stavili u našu službu. Ne znam što se s njima svima zbilo jer sam se nakon dva dana vratio u Ludbreg. Nisam direktno došao, nego sam posudio odijelo jednog prijatelja i tako preobučen se prijavio Komandi mjesta Ludbreg. Kako je izgledao Ludbreg? Tragova borbe uopće nije bilo, samo je most stajao uništen od eksplozije. Sve je bilo nekako tiho i još se osjećao strah. Vojnike uopće nisam vidio, tek nekoliko naših na osiguranju. Komanda mjesta nalazila se u velikoj zgradi u središtu grada, a glavni je bio Ivo Brčković. Ja sam spavao u više kuća jer svoje nisam imao, kućanstvo je bilo rastureno, majka u Varaždinu, a sestra negdje s partizanima u Lici. U Ludbregu sam nastavio raditi kao obavještajac, a s tim sam poslom ujesen prebačen u Novi Marof.*

Marija Winter zabilježila je i jedan postratni događaj, tipičan za razdoblje dugotrajnog ratovanja. *Kad je tako čitav val*

progonjenih i progonitelja prešao prema zapadu, išuljali su se iz svojih skrovišta brojni vojni bjegunci i prvi put nakon dugog vremena čvrsto stali na svoje noge i pustili da ih ogrije sunce. Među njima bilo je i »uskrsnulih od mrtvih«, naime takvih koji su se iza neke borbe izgubili i tajnim putevima došli kući, a domobranska zapovjedništva izdala su njihovim bračnim drugaricama potvrde da su nestali u toj i toj bitci. Nije manjkalo ni takovih koji su znali izvući kapital iz općeg meteža. Jedan naš sugrađanin bio je više od godinu dana sakriven. Pušku je vješto sakrio, ali kada je išla zadnja četa partizana, izvukao se iz rupe, stavio pušku na rame i slavodobitno ušao u Ludbreg. Za ovakvo »junačko držanje« kasnije je tražio i dobio priznanje, dapače i 2 jutra agrarne zemlje, a sve to zahvaljujući diskreciji susjeda koji su šutjeli i prešutjeli »historiju njegovog slavnog vojevanja pod jorgan-planim.« Eto tako! Bilo nas je svakakvih jer smo na koncu svi samo ljudi sa svim ljudskim manama i vrlinama. Čas prevladavaju jedne, čas druge, a malo je dosljednih do kraja...»³⁵

Ostatak svibnja obilježile su kolone zarobljenika praćenih jakim osiguranjem vojnika iz 51. vojvodanske divizije. Duga kolona kretala se Varaždinskom (Frankopanskom), preko Ulice Petra Zrinskog i Jelačićevom prema Koprivnici. Neke su grupe zastale u Ludbregu te su prenoćile na livadi oko dvorca Batthyany-Strattman ili van grada. Ludbrežani su stajali na nogostupu te promatrali zarobljenike. Poneki su dobacivali komadić kruha, kuhano jaje, sir, a neki su dozivali svoje članove obitelji. Komunikacija sa zarobljenicima je bila strogo zabranjena. No, ovisno o tome tko je pazio na zarobljenike, ponekad se dogodilo da je netko iz kolone oslobođen pa pušten svojimima. Ali bilo je i onih koji su prepoznati od svojih žrtava, izvedeni i likvidirani negdje uz cestu ili kakvom šumarku. Kod sela Cvetkovec navodno je postojao zarobljenički logor. Loše iskustvo imao je oružnički narednik Juraj Smolčić. On je cijelo vrijeme rata bio u Ludbregu, a potajno je surađivao s partizanima. Kad

34 Isto kao bilješka 30.

35 WINTER, Ludbreg i okolica, 72–73.

je stiglo oslobođenje, nije pobjegao, nego se presvukao u civilno odijelo i čekao kod svoje kuće. Nepoznati vojnici stigli su u njegov dom, oduzeli mu oružje i potom potjerali u kolonu. Propješačio je na stotine kilometara, vratio se tek nakon mjesec dana mučnog puta iz logora za zarobljenike u Vršcu.³⁶

Nova vlast vodila je brigu o siročadi, ranjenim partizanima i udovicama. Došlo je i do premještanja posmrtnih ostataka žrtava rata, na primjer iz logora Lepoglave dopremljeno je više tijela stradalnika na ludbreško groblje. Pristupilo se rješavanju najosnovnijih životnih potreba, obnovi kuća i gospodarskih zgrada. Ratne štete su bile ogromne, neka sela cijela spaljena. U Belanovu Selu izgorjele su svih 17 kuća te 31 gospodarski objekat, u Dugoj Rijeci uništene su 63 kuće i samo su 4 ostale cijele. Mnogo je uništenih objekata bilo i u Segovini, Čukovcu, Ivančecu i Slanju. U Globočecu je u odmazdi spaljena kuća Mage Blažić, majke narodnog heroja Antuna Blažića Šimuna. Osim njega, ni mnogi drugi se nikad više nisu vratili svojim kućama. U potpunosti je nestalo romske zajednice, od Židova se vratilo tek njih desetak. Među njima bio je Miroslav Scheyer, sin ludbreškog bankara Artura. Njegova majka Elza i sestra Nada ubijene su zadnjim danima logora Lepoglave, a otac mu je već 1941. stradao u Jasenovcu. U njegovoj kući, bivšoj banci, nalazi se Ustaški logor. Ni pokućstva nije našao, sve je razgrabljeno još 1942. Samo jedan skupi mahagonij ormar pronađen je na Malom Bukovcu i to mu je vraćeno. Stanka Lapter, r. Weinrebe, prisjetila se povratka u Ludbreg: *... krenuli smo vlakom od Karlovca do Zagreba, a zatim do Turčina gdje smo prešli preko srušenog mosta, a onda konjskom zapregom do Ludbrega. Došli smo u prnjama, u svoj dom u kojem je još živio naš nekadašnji pomoćnik u trgovini, Feliks Šambarek sa obitelji. On nam je ustupio dio stana u našoj kući jer u taj čas nije imao kamo, budući da je gradio vlastitu kuću. Kako ništa nismo imali, građani Ludbrega su nam*

nosili kućne potreštine i hranu. Tatin prijatelj mu je dao odijelo koje je još prije rata tata poklonio njemu. Dio namještaja je ostao sačuvan zahvaljujući Šambarekovima. Kada su se oni odselili mogli smo zauzeti cijeli stan iznad trgovine...

6. Zaključak

Prvi mjeseci 1945. su itekako pogodili stanovnike Ludbrega i okolice. Došlo je do završnih razračunavanja između boraca NOP-a (Jugoslavenske armije) i vojnika NDH koje su pomagali Nijemci. Stradalo je mnogo civila i zabilježene su velike ratne štete. U samo dva dana u svibnju 1945. kozački vojnici počinili su neopisive zločine nad lokalnim stanovništvom da se i danas, 75 godina nakon završetka Drugog svjetskog rata, ljudi sjećaju da su ovdje haračile grupe Čerkeza. Borbe su se vodile od Slanja i kalničkih sela do Malog Bukovca i Hrženice. Ludbreg je oslobođen 6. svibnja 1945. nakon kraće borbe. Taj se datum dugo obilježavao kao dan oslobođenja, priređivale se svečanosti i polaganje cvijeća na grobove boraca. Čak se i jedno poduzeće nazvalo »5. maj«.

Tričetvrt stoljeća kasnije u Ludbregu žive nove generacije koje se ne sjećaju ratnih stradanja iz 1945. Domovinski rat (1991. – 1995.) srećom nije jače zahvatio ludbreški kraj pa je Drugi svjetski rat ostao zadnje ratno zbivanje koje je pogodilo baš svako naše naselje. Tek desetak starijih ljudi spremno je danas posvjedočiti o tim teškim danima i grčevitoj borbi za preživljavanjem. Šteta da slušatelja gotovo više i nema. Godina 1945. bila je prekretnička godina u ludbreškoj povijesti. Nakon toga je započeta pojačana industrijalizacija i urbanizacija te je Ludbreg uvelike promijenio svoj izgled. Na ratna stradanja podsjećaju 30-ak spomenika posvećenih Narodnooslobodilačkoj borbi koji se nalaze u gotovo svakom naselju. Brigu o njima preuzela je lokalna samouprava te mjesni odbori.

36 Izjava Petra Smolčića, njegovog sina.

Tab. 1. Statistički podatci o ratnim žrtvama u kotaru Ludbreg

ŽRTVE	NAČIN STRADANJA	MUŠKARCI	ŽENE	STARCI	DJECA	UKUPNO	POČINITELJ ZLOČINA
Poginuli:							
	bombardiranje					14	Nijemci 70, ustaše 359
	strijeljanje	125	28	8	2	163	
	vješanje	20	-	-	-	20	
	klanje	10	9	-	-	19	
	premlaćivanje	36	19	3	-	58	
	u logoru	104	17	3	3	127	
	ostalo					29	
	UKUPNO:					429	
Ranjeni:							
	osakaćeni	13	2	-	3	18	Nijemci 101, ustaše 157
	ranjeni	14	11	4	-	29	
	mučeni	45	15	-	-	60	
	pretučeni	73	12	4	2	91	
	silovanja	-	58	-	-	58	
	ostalo					4	
	UKUPNO:					258	
Progonjeni:							
	hapšenja	528	122	38	6	694	Nijemci 170, ustaše 1300
	internacije u državi	47	19	3	1	70	
	prisilni rad	85	4	4	1	94	
	prisilno preseljenje	165	151	116	93	525	
	u logorima van države	70	15	2	-	87	
	UKUPNO:					1470	

Tab. 2. Izravne ratne štete u kotaru Ludbreg

	OBLIK ŠTETE	BROJ	POČINITELJ*
1.	spaljene kuće	620	ustaše
2.	razorene kuće	527	Nijemci
3.	pljačka krupne stoke	5730	Nijemci
4.	pljačka sitne stoke	12566	-
5.	pljačka tvornica i radnji	27	Nijemci
6.	pljačka namještaja	2464	ustaše

* kao počinitelji naveden je profil počinitelja koji prevladava u pojedinom zločinu

Izvor: HDA, ZKRZ Guz 262/45, 17. okrug Varaždin, 17. 4. kotar Ludbreg, statistički podatci o žrtvama, I-IV

Summary

Ludbreg in the Last Months of World War II

In the history of Ludbreg, as well as in the world history, the year 1945 left an everlasting mark. It was the last year of World War II, which marked one of the most difficult military conflicts in human history and the last year of fascist regimes' rule. Furthermore, it was the year of the Anti-Fascist Coalition's victory and the year when new political opportunities arose. In the West, an alliance was established which comprised of capitalist countries gathered around the US support while, in the East, the »Iron Curtain« descended. In Yugoslavia, the partisan movement led by Marshal Josip Broz Tito took the victory, and the Independent State of Croatia ceased to exist. Great changes happened in the Ludbreg area as well. Before its liberation on 6 May 1945, Ludbreg was a part of the Independent State of Croatia. After the liberation, the fascist regime was replaced by the communist one.

- Hrvatsko jedinstvo 65 (13. 2. 1945.), 3.
- Državni arhiv u Varaždinu, NOK Ludbreg, Komisija za utvrđivanje ratnih zločinaca 1945. f. 32/516, 14. 9. 1945.
- DAV, ZKRZ, 93/59, 26. 9. 1945.
- DAV, ZKRZ, 867/45
- DAV, ZKRZ, 867/1945, Varaždin, 3. 11. 1945. strojopis, 6 str.
- Matične knjige umrlih župa Ludbreg i Sveti Đurđ.
- Spomenica škole u Sesvetama, Školska godina 1944-45., arhiv OŠ Sveti Đurđ.
- Spomenica za nižu pučku školu u ludbreškom Svetu Đurđu, arhiv Osnovne škole Sveti Đurđ
- Spomenica škole u Malom Bukovcu, arhiv OŠ Veliki Bukovec
- Matične knjige umrlih rkt. župe Ludbreg, Matični ured Ludbreg.
- DRETAR, Milivoj: Tragedija Druge bitke za oslobođenje Ludbrega. Hrvatski povijesni portal <https://povijest.net/tragedija-druge-bitke-za-oslobodenje-ludbrega/>
- <https://www.axishistory.com/books/151-germany-luftwaffe/luftwaffe-ground-units/3117-11-luftwaffen-feld-division>

Literatura i izvori

- VELAGIĆ, Savo: *Završne operacije za oslobođenje srednje i gornje Podravine*. // Podravski zbornik 1985 (ur. Franjo Horvatić), Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 1985.
- POPOV, Branislav Miša: *12. vojvođanska udarna brigada*, Vršac, 1983.
- DRETAR, Milivoj, GRGIĆ, Marinko: *Jalžabet u Drugom svjetskom ratu, svjedočanstvo Josipa Horvata iz Jalžabeta*, 2013., rukopis (neobjavljen)
- NOVAK, Stjepan: *Sjećanja na zbjeg u Mađarskoj u Sjeverozapadna Hrvatska u Narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji*, zbornik radova, Varaždin, 1976.
- DIZDAR, Zdravko: *Pregled organizacijskog stanja i rada NOP-a te društveno-političkih i vojnih prilika u Podravini uoči i u vrijeme oslobođenja 1945. godine*. // Podravski zbornik 1985 (ur. Franjo Horvatić), Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 1985.
- Hrvatsko jedinstvo, 60 (13. 1. 1945.), 3.